

Malos, Perros e Cas, topónimos interditos

Antón Palacio Sánchez

Universidade de Vigo
xpalacio@uvigo.es

Recibido o 10/03/2014. Aceptado o 01/07/2014

Resumo

Na primeira parte do traballo, exemplifícase a intervención señorial para cambia-lo nome dalgunhas localidades, un feito que non era insólito na Idade Media. A seguir, enuméranse as causas máis frecuentes da retoponimización, con especial atención ós motivos estéticos e as denominacións ofensivas, que foron causa de que catro parroquias galegas (*Malos, Perros e Cas*) perdesen os seu antigo nome e pasasen a denominarse *Os Ánxeles*. Como queira que tal cambio denominativo se produciu no séc. XVI, pouco despois da clausura do concilio de Trento, o autor defende a hipótese de que foi promovido polos bispos das respectivas dioceses, movidos polo espírito reformador da administración eclesiástica xurdido tralo concilio tridentino. Unha revisión dos documentos do Arquivo da Catedral de Santiago (ACS) e do Arquivo Histórico da Universidade de Santiago (AHUS) confirma a hipótese nos catro casos estudados.

Palabras chave

Onomástica, toponimia, tabú lingüístico, retoponimización, influencia señorial na toponimia

Sumario

1. Introducción. 2. A influencia señorial nos cambios toponímicos. 3. As causas máis frecuentes da retoponimización. 4. Os motivos estéticos e as denominacións ofensivas. 5. O caso de *Os Ánxeles* galegos. 6. Conclusión.

Forbidden place names: *Malos, Perros and Cas*

Abstract

In the first part of this paper, examples are given of the intervention of lords to change the name of some localities: such was not an unusual practice in Medieval times. Next, the commonest reasons for retoponymization are listed, with special attention to aesthetic reasons and offensive denominations which led four Galician parishes (*Malos, Perros and Cas*) to drop their former denominations and be renamed *Os Ánxeles*. As this name change happened in the 16th century, shortly after the Council of Trent, this paper supports the view that it was promoted by the bishops of the dioceses in question, driven by the reforming spirit of the Church administration following the Council. Documents in the Archive of the Cathedral of Santiago de Compostela (ACS) and in the Historical Archive of the University of Santiago (AHUS) support this hypothesis in the four cases studied.

Keywords

Onomastics, retoponymization, linguistic taboo, influence of nobility on toponymy

Contents

1. Introduction 2. Influence of the nobility on toponymic changes 3. The most common reasons for retoponymization 4. Aesthetic reasons and offensive denominations 5. The Galician place name *Os Ánxeles*

1. INTRODUCCIÓN

Hai algún tempo, e para explica-la orixe toponímica do apelido *Montenegro*, lembrábanos Méndez Ferrín que existiu un mosteiro de San Tomé de Montenegro e, dentro da diocese mindoniense, un arceidiagado de Montenegro, con centro en Vilalba. Como queira que hoxe non existe ningún lugar con aquel nome, Ferrín expón a súa hipótese de que

a algún señor caprichoso anterior a Fernán Pérez de Andrade “O Bo”¹ lle pareceu laido e feo o nome da súa posesión e que llo cambiou por outro de significado contrario ou antónimo. Así, onde había un *monte* puxo unha *vila* e o que era *negro* mudou en feminino e en *alba* ou *branca*. E así morreu Montenegro e naceu Villa Alba, Vilalba (Méndez Ferrín 2006: 4).

Non podemos confirma-la hipótese ferriniana, tan suxestiva. O certo é que *Montenegro* (*Montenigro* no séc. VIII) é anterior a *Vilalba* (*Villa Alba* no séc. XII), pero ámbalas denominacións coexistiron durante séculos porque, malia coincidiren parcialmente os seus territorios, representaban realidades territoriais e xurídicas diferentes. Montenegro era un territorio amplo que incluía a vila, como vemos no “Pedido de Galicia” do ano 1455: “Villalua de montenegro *con su alfos 94.190* [maravedís] e que los reparta un ome de cada uno de los dichos conçeijos quel vos escogieredes” (Olivera Serrano 2004: 368).

2. A INFLUENCIA SEÑORIAL NOS CAMBIOS TOPONÍMICOS

A intervención señorial para cambia-lo nome dunha localidade non era un feito insólito na Idade Media e varios reis leoneses, casteláns e portugueses actuaron frecuentemente nese sentido. O profesor Moralejo (1977: 225) lémbra-nos que, no ano 1170, o rei leonés Fernando II trasladou a un lugar máis seguro a cidade de Tui para mellor defendela dos previsibles ataques de Portugal, xa daquela independente, e deulle foros e “quería que se chamase *Bonaventura*”; o intento non callou e, movido polas razóns alegadas polo bispo, o rei tivo que desistir:

Arruinada la ciudad de Tuy por los normandos [...] sus moradores se retiraron a un lugar ó barrio allí inmediato q(ue) era arrabal de la antigua Tuy, y hoy lo es de la actual [...] y se levantaron edificios y casas en que vivir, y llamaron á este lugar entre la gente vulgar, y aun en algunas escrituras, el burgo de *Buenaventura*, esto es, el barrio de *Buenaventura*, aunque comunmente los instrumentos públicos, y el Obispo conservaban el primitivo nombre de *Tuy*, *Tude* y *Tudense*... (Ávila 1995: 95)

Mellor fortuna tivo a decisión que o mesmo rei tomara dous anos antes, cando impulsou a repoboación da vila zamorana de *Malgrat* ou *Malgrado*, nome que o rei consideraría malsoante ou de mal agoiro, polo que o mandou substituír polo actual de *Benavente*².

Casos semellantes déronse en Portugal. Así, o rei Sancho I mandou poboar unha vila ribeireira do Miño e deulle o nome de *Contrasta*, denominación que alude á súa posición fronte á cidade de Tui. D. Kremer (1988: 1.602) recorda que, cando en 1262 o rei Afonso II lle renovou o foro e mandou fortifica-los seus muros cambioulle o nome para *Valença* (“Quando iterum fecimus populari ipsam villam mutauimus sibi nomen de *Contrasta* et imposuimus sibi nome *Ualentiam*”)³ ó que despois se lle engadiu *do Minho*⁴.

Tal e como lle ocorrerá ó seu avó con *Bonaventura/Tui*, tamén o rei Fernando III, xa de Castela e León, fracasou no seu intento de substituí-lo topónimo sevillano de *Benacazón*, de clara estirpe árabe, polo máis cristián de *Celada* (‘oculta’), intento que non callou entre a poboación, que mantivo a denominación árabe.

¹ Cando o 3 de agosto de 1373 o rei Henrique II de Trastámara lle concedeu o señorío de Vilalba a Fernán Pérez de Andrade, o Bo, a vila xa tiña o nome actual.

² O cambio de nome lembra o do *Benevento* italiano, que se chamaba *Maleventum* (latinización de *Maloentum*), ata que, cando a conquistaron, os romanos a denominaron *Beneventum*, para non asocia-lo topónimo con *MALUS*.

³ Kremer cita outros casos portugueses (“*Atrium*, in foce Limie cui popule de nouo impono nomen *Viana*...”), cataláns, aragoneses e navarros.

⁴ Se cadra, a presenza do artigo que acompaña o hidrónimo (*do Minho*), que se afasta da solución tradicional e esperada (*de Minho*), explícase pola serodia incorporación do segundo elemento do topónimo.

Están tamén ben documentadas as intervencións no mesmo sentido do rei Afonso X. Cando, na súa viaxe a Andalucía, o rei Sabio pasou por Alarcos desistiu de repoboar esta vila ("*ca era el logar muy doliente*") e, en cambio, acordou outorgar *carta-puebla* a favor dunha pequena aldea veciña chamada *Pozuelo Seco* ou *Pozuelo Seco de Don Gil*, que desde aquel ano de 1255 pasou a chamarse *Villa Real*: "*Por ende tove por bien que oviesse hy unha grand villa e bona... que fuese cabeçca de toda aquella tierra, e mandela poblar en aquel lugar que dizien el Pozuelo de Don Gil e púsele nombre Real*". En 1420 a vila obtivo, de man de Xoán II, o rango de cidade e chámase desde aquela *Ciudad Real*.

E, tal e como lle ocorrera ó seu pai con Benacazón, tamén o autor das *Cantigas de Santa María* fracasou en Andalucía nos seus intentos de retoponimización, intentos todos eles ben documentados no *Libro de Repartimiento de Sevilla*, que publicou Julio González (1951). Cítase moito o topónimo *Pilas*, que o rei intentou infrutuosamente cambiar polo de *Torre del Rey* (noutros documentos do século XIII aparece como *Tor del Rey*).

Ademais dos reis, tamén os señores influíron para o cambio de denominación dos lugares. Na provincia de Valladolid hai un lugar chamado *Castroponce* desde o ano 1175, cando as fillas do conde Poncio de Minerva, dona María e dona Sancha Ponce, recibiron nun intercambio co mosteiro de San Pedro de las Dueñas as posesións que seu pai posuía no lugar ata daquela chamado *Catrodonin*: *Castello de Donnino* a. 961; *Castrodonin* a. 1125 (Carrera 1988: 1.653).

É tamén moi interesante o caso de *Peñaranda de Bracamonte*, que desde o século XV leva como sobrenome o da familia que rexentou o seu señorío. Anteriormente chamouse simplemente *Peñaranda* ata que, por concesión do rei Xoán I de Castela, no ano 1375 empezou a celebrarse alí unha feira tódolos xoves e a vila pasou a denominarse *Peñaranda del Mercado*, para distinguila de *Peñaranda de Duero*. No século XV, un dos señores da vila chamado Álvaro Dávila casou cunha filla do almirante Rubín de Braquemont, nobre de orixe normanda, e os descendentes do matrimonio adoptaron o apelido materno, que pasou así a formar parte do topónimo. É un caso singular por canto estamos ante un apelido de orixe toponímica que volve á súa orixe: un topónimo francés convértese en apelido e este, de novo, pasa a formar parte dun topónimo español.

Sirvan os casos citados para demostra-la gran vinculación da antroponimia coa toponimia e, ó mesmo tempo, para exemplifica-la influencia que os señores, e non soamente os reis, exerceron sobre os nomes de moitos lugares. Comparando con estes casos, a hipótese ferriniana tiña visos de verosimilitude.

Pois ben, e tal como intentarei argumentar máis adiante, teño para min que, algúns séculos despois dos descritos, ocorreu un proceso moi semellante en catro das parroquias galegas hoxe chamadas *Os Ánxeles*, que levaban ata entón nomes considerados feos e discriminatorios para o seus habitantes, razón pola que foron substituídos. Neste caso, a man retoponimizadora foi, con toda probabilidade, eclesiástica.

3. AS CAUSAS MÁIS FRECUENTES DA RETOPONIMIZACIÓN

O cambio total ou parcial dos nomes de entidades de poboación é un feito sociolingüístico que se deu antigamente e que se segue dando na actualidade debido a varias causas. Nun traballo titulado "La retoponimización: cuestión interdisciplinar", o profesor Eduardo Tejero Robledo (1995) enumera e exemplifica ata oito causas que poden provoca-lo cambio dun topónimo por outro: a) *a imposición rexia ou señorial*, b) *as traducións doutras linguas*, c) *os motivos estéticos*, d) *o prestixio literario*, e) *a memoria histórica*, f) *o encarecemento ou desvaloración popular*, g) *a imposición política e o culto á personalidade* e h) *o axuste xeográfico*.

Non é este momento de estendernos sobre estes oito motivos, pero subliñemos que, para a eliminación de *Malos, Perros e Cas*⁵ como elementos toponímicos e a súa substitución por *Os Ánxeles*, nos interesan especialmente o primeiro (a) e o terceiro (c).

⁵ Non é obxecto deste traballo estuda-la etimoloxía dos topónimos interditos que figuran no título, senón presentar unha hipótese que explique o cambio denominativo. Con todo, velaquí algunhas notas etimolóxicas sobre eles: En *Malos* pode estar unha raíz hidronímica e oronímica **mel* 'elevación, curvatura, ribeira', de onde, segundo Bascuas (2006: 83), proceden os topónimos *Mos* (Castro de Rei, L.) -documentado na Idade Media como *Malones-*, *Melias* (Coles, O.) e *Malagón* (Vieiro,

Con todo, para satisfacer a curiosidade do lector deste traballo, exemplificareinos brevemente.

- a) A imposición rexia ou señorial quedou exemplificada no que levamos dito. Non me resisto, con todo, a engadir un exemplo ben pintoresco: a vila madrileña de *Titulcia* chamábase *Bayona del Tajuña* ata o século XIX; o cambio do topónimo produciuse porque así o solicitou o señor da vila, o marqués de Torrehermosa para que Fernando VII, que ía alí a toma-las augas, non lembrase as vexacións sufridas na *Bayonne* francesa uns anos antes. Segundo outros, o cambio (1815) debeuse á enorme afección do citado marqués polas antigüidades que o levou a darlle á súa vila o nome da desaparecida *Titulcia* romana.
- b) O árabe *al-Marya*, en Cádiz, traducíuse ó castelán como *Prado*, ó que despois se lle engadiu *del Rey*. A tradución de topónimos pode ser tamén un recurso literario ó servizo da estética; entre os nosos escritores, foi adoito utilizado por Cunqueiro nos seus artigos; así cando escribe “Koenisberga, *la ciudad de los reyes* en la Prusia Oriental”, “Frankfurt, ciudad cuyo nombre significa *Vado de los Francos*”, “Mariazell, el famoso santuario y monasterio austríaco [...] Mariazel, *la celda de María*, verdes prados, tejados rojos, manzanas doradas, cúpulas plomizas...”, “Mostar, palabra croata que significa *mosteiro*” ou “... un día, en su palacio de Spalato, en el Adriático —*Spalato, es decir, el palacio...*”.
- c) Motivos estéticos: son os que explican e inflúen no nacemento da denominación *Os Ánxeles* galegos.
- d) Do ano 2006 é o fracasado intento do alcalde de *Aracataca*, berce de Gabriel García Márquez, para que o lugar adoptase o nome de *Macondo*, que levaba o escenario de *Cien años de soledad*. Mellor sorte tivo outro premio Nobel, o nicaraguano que viu como a súa cidade natal de *Metapa* (antes *Chocoyos*) pasou a chamarse *Ciudad Darío*. En España, hai intentos de cambiarlle o nome á vila cántabra de *Mazcuerras* polo de *Luzmela*, trala publicación da novela de Concha Espina *La niña de Luzmela*. En Galicia, *Auria* e *Marineda* podían ser candidatas axeitadas para cambios deste tipo.
- e) A memoria histórica fai que a localidade valisoletana de *Villalar* sexa *Villalar de los Comuneros* desde o ano 1932. Seguindo os canons románticos e clasicistas da época, no ano 1868 o goberno provisional fixo que o lugar que desde había dez séculos se chamaba *Morvedre/ Murviedro* pasase a chamarse *Sagunt/Sagunto*, co que hoxe o coñecemos. En Galicia, este criterio debería aplicárselle ó concello coruñés de *Sobrado* para que fose *Sobrado dos Monxes*. Por que non?
- f) O encarecemento está exemplificado con *Madrigal de las Altas Torres*, que adquiriu no século XIX o sintagma embelezador. O encarecemento, ou, noutras palabras, os motivos estéticos son un dos criterios con que a Comisión de Toponimia da Xunta de Galicia propón o mantemento —polo menos na lingua escrita— de sintagmas tradicionais de moitos topónimos, aínda que conste que se usen pouco na lingua falada: así, *Folgozo do Courel*, *Castelo dos Infantes*, *Castro de Caldelas*, *Ferreira de Pantón*, *O Burgo de Negral*, *Salvaterra de Miño*, etc.
- g) Imposición política e culto á personalidade. A política e o culto á personalidade provocaron sempre cambios nos topónimos oficiais. Ben antigo é o caso de *Constantinopla*, despois *Bizancio* e máis tarde *Istambul*. Estas retonomizacions por causas políticas adoitan ser efémeras, pois só duran mentres non mudan as situacións políticas. Así, ocorreu co

Viveiro, L.) e tamén os hidrónimos *Malo*, afluente do Monte (A Gudiña, O.), *Malela*, afluente do Galego (Láncara, L.) e *Maluro*, río e monte de Carballeda (O.); co -l- intervocálico perdido vemos esta raíz en *Magoi*, na ribeira esquerda do Miño, moi preto de Lugo, documentado *Malaconi*, *Malagoi*, *Maagoye*, *Maagoy* na Idade Media. Polo que respecta á serie de *Perros*, *Parra*, *Perrá*, *Perrelos*, *Perrol* e *Perrón*, quizais fagan referencia a marcos de pedra usados para indicar os límites de xurisdicións e, como *Padrón*, poden estar relacionados con *petra*, *pedra*. Outros ven en *Perros* un derivado de *Petrus*. Piel (1950: 133-134) supón un primitivo alcume **Perrus*, de onde deriva o topónimo *Vilaperre* (Loxo, Touro, C.). Holder (1962) rexistra un nome persoal celta *Perrus* usado por oleiros. Con todo, polo menos nun caso cabe tamén outra posibilidade: o *Perros* de San Román de Retorta (Guntín, L.) documéntase como *Pirros* no séc. XI, o que leva a N. Ares (2013: 1.199 e 1.224) a relacionalo cun nome persoal grecolatino *Pyrrhus* ‘rubio coma o lume’, frecuente en escravos e libertos. No que respecta a *Cas*, N. Ares (2013: 858) supóno relacionado cun antropónimo *Canis*; pola súa parte, *Cans* (O Porriño, P.) procede dun antigo *Canales* e ten o seu paralelo no mesmo concello do Porriño: *Centeáns* (ó lado de *Centeás*).

nome da cidade de *San Petersburgo*, que foi *Leningrado* durante tres cuartos de século ata que recuperou o antigo nome. O mesmo se pode dicir de *Ferrol*, que foi *del Caudillo* ata que a democracia o liberou do sintagma. A capital da República Dominicana, *Santo Domingo*, levou o apelido do ditador e foi oficialmente *Ciudad Trujillo* desde 1936 ata 1961, ano en que se lle restituíu o antigo nome. En España cambiáronse algúns nomes durante a República para non lembra-la monarquía (*Olías del Rey* e *Talavera de la Reina* foron mudados, respectivamente, en *Olías del Teniente Castillo* e *Talavera del Tajo*) e o mesmo proceso volveuse producir durante os anos da ditadura. Un caso ben curioso é o toledano *Azaña*, coñecido con ese nome polo menos durante oito séculos, desde 1154, cando xa formaba parte do termo de Illescas, ata 1936, en que, por ser homónimo do apelido do presidente da II República, pasou a chamarse *Numancia de la Sagra*, porque foi tomado polo escuadrón de cabalería do rexemento de Numancia; hoxe hai intentos de recuperación do nome antigo.

- h) Axuste xeográfico: algúns lugares cambian de nome para axustarse ós cambios administrativos; así, *Solana de Béjar* (en Madoz, 1850) é hoxe *Solana de Ávila*, polo cambio de provincia imposto. A unión dos municipios de *Rivas de Jarama* e *Vaciamadrid* deu lugar ó topónimo *Rivas-Vaciamadrid*. O mesmo ocorreu recentemente en Galicia coa unión dos municipios de *Oza dos Ríos* e *Cesuras*, que deu lugar ó horrendo *Oza-Cesuras*.

A estes oito motivos enumerados por Tejero Robledo podémoslle engadir outro —certamente ligado co criterio c: *os motivos estéticos*— que denominaremos *a corrección política* e podemos exemplificar cun caso ben recente: o lugar burgalés de *Castrillo Matajudíos* está documentado con ese nome, se non antes, xa a principios do século XVII, no que parece foi unha deturpación de *Castrillo Motajudíos* ou *Mota de Judíos* provocada nun documento oficial por un escribán da época. Pois ben, ante algunhas protestas recibidas no concello, a corporación municipal celebrou en maio de 2014 un referendo para cambia-lo topónimo. Houbo unha proposta para cambiálo por *Castrillo de Cabezón*, e honrar así o músico renacentista Antonio de Cabezón que naceu no lugar no ano 1510; se esta proposta saíse adiante, habería un novo topónimo en que, ademais dos *motivos estéticos* e *a corrección política*, confluíría *o culto á personalidade*. Finalmente, a proposta gañadora foi *Castrillo Mota de Judíos*.

4. OS MOTIVOS ESTÉTICOS E AS DENOMINACIÓNS OFENSIVAS

O tabú da decencia actúa en ocasións para dificulta-la transmisión ou a conservacións de certos nomes de lugar e mesmo pode chegar a facelos desaparecer.

Nas súas viaxes a Galicia nos anos 1745 e 1754, anotou o padre Sarmiento algúns topónimos que hoxe non sabemos localizar. Tal é o caso de *Caga Boy na Fonte*, que o beneditino sitúa na freguesía de Santa María de Ordes e que cita nada menos que en catro dos seus traballos⁶ e da *Ponte da Cagallosa*, pola que pasou o frade o 20 de outubro de 1755. Aínda que para este último topónimo tamén se pode pensar que desaparecese por mor do derrubamento da propia ponte, o profesor Pensado (1991a: 285) cre que probablemente foi o tabú o que contribuíu á desaparición de topónimos tan pouco “decentes”.

Motivos semellantes impulsan os cambios de nome de lugares que tiñan denominacións que os seus habitantes consideraron pouco atractivas.

Neste aspecto, son frecuentes os casos de zootopónimos que se perderon porque facían referencia ó porco, animal considerado impuro por xudeus, musulmáns e cristiáns. Moitas veces, os porcicos aludidos non eran os domésticos, senón os bravos, e o topónimo facía referencia a un lugar de caza abundante, e mesmo algúns tiñan a súa orixe en figuras de pedra frecuentes na prehistoria, talvez coa función de sinalar dereitos de transhumancia ou de deslindar terreos de pastos. O caso é que o pobo fixoos desaparecer. Así, o lugar salmantino de *Buenavista* chamábase antigamente *Pocilgas*. A localidade madrileña que figura no catastro de Ensenada como

⁶ Cítalo na súa *Viaje a Galicia*, 1745 e volve citalo en *Viaje de 1754-1755*, no *Onomástico Etimológico de la Lengua Gallega* (nº 412, xunto con *Mexa Boy*) e na *Obra de Seiscientos Sesenta Pliegos* (nº 466).

Porquerizas (de la Sierra) aparece con este nome e co de *Miraflores de la Sierra* na descrición de Madrid de T. López, que é do ano 1763; hoxe coñécese máis co nome de *Miraflores de la Sierra*, pero o popular aínda pervive. *Fuente del Puerco* (Soria) pasou a chamarse *Fuente Tovar*; *Villar del Puerco* (Salamanca) converteuse en *Villar de Argañán*; *Barba de Puerco*, tamén en Salamanca e cerca da fronteira portuguesa, pasou a chamarse *Puerto Seguro*. *Arroyo del Puerco*, que era unha tradución do primitivo nome árabe de *Guadajancil* pasou, no ano 1937, a chamarse *Arroyo de la Luz* (Cáceres), pola Virxe patroa da localidade.

Tamén en Portugal encontramos topónimos deste tipo transformados por razóns eufemísticas. Así, a *Aldeia de Porcas* ou *Porcas*, na freguesía e concello de Guarda, pasou en xaneiro de 1928 a chamarse *Vale de Estrêla*. No ano 1907, a poboación local de *Porcalhota* dirixiuse ó rei Carlos I para que se permitise o cambio de nome, e desde aquela a poboación chámase *Amadora*. *Lavarrabos*, cerca de Coimbra, converteuse en *Sao João do Campo*.

Máis recente é o cambio de nome do lugar de *Asquerosa*, na provincia de Granada, que desde o ano 1943 (segundo outros, desde 1941) se chama oficialmente *Valderrubio*, dise que a instancias da Tabacalera e porque produce os mellores tabacos rubios da veiga granadina. O propio García Lorca, que viviu alí anos da súa mocidade, evitaba o topónimo e nas súas cartas prefería poñer no remitente “Apeadero de San Pascual, Pinos Puente” antes có pouco poético nome oficial naquela época.

Entre os motivos estéticos que poden influír nos cambios de topónimos ocupan un lugar especial as que podemos chamar “denominacións ofensivas”. O profesor J. L. Pensado (1991b: 287-289) estudou o caso de dúas aldeas portuguesas que levaban o adxectivo *galega* como parte do seu topónimo. A localización xeográfica destas dúas aldeas, situadas ambas na conca do Texo e non lonxe de Lisboa —cidade en que o adxectivo *galego/galega* adquirira na fala vulgar connotacións pexorativas— influíu para que mudasen o seu nome: *Aldea Galega* foi rebautizada en 1930 como *Montijo*, para evita-lo “desagradable” adxectivo; outro lugar, chamado en principio *Venda da Galega* e despois convertido en *Vila da Galega*, evitouno transformándose en *Golegã*.

Na década de 1960 o municipio leonés de *Alija de los Melones* cambiou o seu nome polo máis fidalgo de *Alija del Infantado*. Tamén leonés é o municipio de *Sacaojos*, que cambiou para *Santiago de la Valduerna*, pero hai nel un *castro de Sacaojos* que conserva o nome tradicional. No ano 1959, a madrileña poboación de *Chozas* cambiou o seu nome polo máis sonoro de *Soto del Real*. E *Arroyomuerto*, en Salamanca, pasou a ser *San Miguel de Robledo*.

En Galicia témo-lo caso de *Peñaflor*, na parroquia de Torneiros (Allariz, O.) que se chamou *Ca-brón* ata hai uns cen ou cento cincuenta anos. Gonzalo Navaza (2006: 276) lembra que no *Diccionario* de Madoz (1843) aínda figura co nome antigo e que xa aparece como *Peñaflor* no nomenclátor de 1910, o que indica que entre unha outra data naceu o nome actual. Hai en Monforte de Lemos un regato que desemboca no Cabe e que figura en documentos medievais e posteriores co nome de *Merdel*; é difícil de explica-la elección do nome *Zapardiel* —que xa figura no catastro de Ensenada (1753)— para substituír aquel nome considerado malsoante. Tamén actualmente se dan casos semellantes; *Rego dos Podres* (Berdoias, Vimianzo, C.) é coñecido nalgúns lugares próximos como *Rego dos Pobres* e, segundo afirma unha veciña do lugar, cando ela era nova e ían namorar ás festas, as mozas dicían que eran de *Rego das Flores*.

5. O CASO DE OS ÁNxeLES GALEGOS

O topónimo *Os Ánxeles* repítese en Galicia media ducia de veces; en dúas ocasións corresponde a nomes de aldea: unha na parroquia de Brantuas (San Xián), no concello de Ponteceso (C.)⁷, e outra na parroquia do Carril (Santiago), do concello de Vilagarcía de Arousa (P).

Noutros catro casos, *Os Ánxeles* é nome de parroquia; tres delas teñen como patroa a Santa María: unha no concello de Melide, outra no de Boimorto e unha terceira no de Brión, todas elas na provincia da Coruña. A estas hai que lles engadir unha cuarta parroquia *Os Ánxeles*, esta vez

⁷ En Madoz figura como pertencente ó concello de Bugalleira.

con San Mamede como patrón, no concello de Oroso, tamén na provincia coruñesa. Na primeira e na terceira (Melide e Brión), hai senllas aldeas que repiten o nome da parroquia.

Existe, ademais, unha parroquia chamada *San Mamede dos Anxos*, no concello de Lugo, na que hai unha aldea chamada *San Mamede*. Nesta caso, a forma galega *dos Anxos* presente no topónimo contrasta coa forma moito máis moderna *dos Ánxeles/Os Ánxeles* dos outros seis casos, que non é máis có resultado da adaptación fonética do castelán *de los Ángeles* co que foron serodiamente bautizadas.

Por Madoz sabemos que *Os Ánxeles* de Melide⁸, que pertencía á xurisdición de Boente, diocese de Lugo, se chamou *Santa María de Malos* ata o século XVI, en que se lle cambiou o nome polo actual.

Non foi, desde logo, o primeiro caso en que un elemento deste tipo foi eliminado da toponimia; temos constancia de que isto se facía xa na Idade Media. Hai no leonés concello de Torre del Bierzo un *Poibueno* que ten sido interpretado como *pōdiu + bōnu* porque está documentado como *Podiobona* en 1165 e como *Podiobueno* en 1204, pero o certo é que no *Privilegio de Alfonso VII*, de 1154, figura como *Podio Malo* e como *Podii Mali* Parece, pois, que *Poimalo* foi cambiado en *Poibueno* polos frades do mosteiro de Santa María que alí houbo, que ignoraban que o topónimo non tiña nada que ver co adxectivo latino *malus, -a, -um*, pois probablemente encerra unha raíz *mal* 'roca', 'monte', ben estudada, e, polo tanto, o topónimo é tautolóxico ('pico da montaña', 'pico da roca', etc.). En Cataluña rexístrase *Pogium Malum* en documento do ano 982 e son numerosos aínda os *Puigmal*, mentres que outros cambiaron para *Puigbò* por razóns de eufemismo ou supersticións, tal como con *Torrent Mal = Torret Bò, Malpàs = Bompàs* ou *Bonpàs* e o barrio barcelonés de *Belvitge* que era na Idade Media *Malvitge* (Fernández González 1988: 1.679).

É evidente que foi unha errada interpretación semántica o que provocou o cambio do topónimo no caso de *Santa María de Malos*, cun segundo elemento que podía interpretarse como ofensivo para os habitantes do lugar. Iso foi o que ocorreu co lugar chamado hoxe *Flores de Ávila* que, segundo explica o profesor Llorente Maldonado de Guevara (2003: 223), debe o seu poético nome a un eufemismo que trata de evitar *Vellacos*, denominación que ese lugar tiña na Idade Media e que corresponde a un patronímico dun repoboador *Bellacoz/Bellacos* rexistrado en documentos altomedievais de Navarra, o Alto Aragón e Biscaia, e derivado do antropónimo *Bellaco*, tamén documentado desde o século X en territorio vascón.

As mesmas razóns que provocaron a desaparición de *Santa María de Malos* actuaron no caso da parroquia *Os Ánxeles (Santa María)* de Boimorto, que recibiu este nome tamén no século XVI para evitar o *Perros* co que ata entón se coñecía e que foi substituído polo feito de coincidir co que se lles daba en afronta e desprezo especialmente a mouros e xudeus. Tamén neste caso nos advirte Madoz⁹ da antiga denominación, xa documentada no ano 966 nos tombos do mosteiro de Sobrado dos Monxes: "...*Sancto Laurentio et inde quomodo se diuidit de Dormiana et de Perros et de Linerio cum Toldanos et Uultureira et Monasteriolo et Barceloni...*" (Loscertales 1976: 32).

Un proceso idéntico ó de Boimorto deuse na parroquia de *Os Ánxeles (Santa María)*, pertencente ó concello de Brión, da que nada nos advirte Madoz, pero que está documentada como *Santa María de Perros* xa nun documento da catedral de Santiago, do ano 1159: "... *confirmamus deinde in memoriale nostrum in ecclesia sce. Marie de Perros omnem possessionem quam ecclesia beati iacobi ibi habere dignoscitur*" (López Ferreiro 1899-1904: doc. n.º 28).

Á vista destes tres casos documentados —en instrumentos medievais e, dous deles, en Madoz—, supuxemos nun primeiro momento que un proceso semellante se dera coa parroquia pertencente ó concello de Oroso, onde hai unha aldea chamada *Cas*¹⁰. É dicir, sospeitamos que *Os Ánxeles (San Mamede)* de Oroso se chamaba anteriormente *San Mamede de Canes/Cas* e que,

⁸ En Madoz: "Esta parr. fue conocida hasta el siglo 16 con el nombre de Santa María de Malos, despues se la dió el de Angeles de Boente, por corresponder a la jurisdicc. de este nombre; hoy se la llama también Angeles de Mellid, para distinguirla de la de Sta. María de Angeles SIT. junto a Dormea".

⁹ En Madoz: "La iglesia parroquial está servida por un curato cuya presentación, previo concurso, la ejercía el extinguido monasterio de San Martín de Santiago. Esta feligresía se denominó hasta el siglo XVI *Sta. María de Perros*; hoy se la conoce también por la de los Ángeles de Dormea, a causa de hallarse inmediata, como se ha dicho, al priorato de San Cristóbal de este nombre."

¹⁰ En Madoz: "CANES, aldea de la prov. de la Coruña, ay. de Oroso y feligr. de San Mamed de los Ángeles."

probablemente no mesmo século XVI, coma nos dous casos sobre os que advertía Madoz, lle cambiaran o nome para evita-la denominación considerada ofensiva para os seus habitantes. Para tratar de comproba-la nosa hipótese, fixemos unha pesquisa no Arquivo da Catedral de Santiago de Compostela (ACS), onde atopamos uns corenta documentos referidos a esta parroquia, citada nos correspondentes rexestos sempre como *San Mamede dos Ánxeles*. O máis antigo destes rexestos reza así:

Compromiso y sentencia de Jácome Carneiro, vecino de San Mamede dos Ánxeles¹¹, en una querella que le había interpuesto Gómez de Cardama¹² ante el asistente del arzobispado de Santiago por haberle pegado con un palo en los hombros y por injurias.

Pero, ó abri-lo documento para comproba-la súa data confirmouse a nosa sospeita: no instrumento consta que foi redactado no lugar de *Meimixe*, parroquia de *San Mamede de Cas*, o 22 de setembro de 1531.

Debemos facer notar que, tanto no caso de Boimorto (*Perros*) coma no de Oroso (*Cas*), o cambio afectou á denominación das parroquias, pero non se produciu na das aldeas, que a conservaron nos dous casos.

A propia utilización dun haxiotopónimo —o mesmo nos catro casos—, a circunstancia de que os cambios de denominación afecten ós nomes das parroquias pero non ós das aldeas que albergan e o feito de que, segundo testemuñan os documentos antigos —e tamén o Madoz para dous deles—, os cambios se produzan na segunda metade do século XVI son tres datos que parecen indicar que se deberon a unha autoridade relixiosa, que os promoveu dentro do espírito reformador da administración eclesiástica xurdido tralo Concilio de Trento (1545-1563). É moi significativo o feito de que, na segunda metade do século XVI, as sés episcopais de Santiago e de Lugo, as dúas dioceses ás que pertencían os lugares retoponimizados, estivesen rexidas por senllos bispos que participaran activamente nas sesións do concilio tridentino.

Queremos deixar claro que non coñecemos ningún texto emanado do concilio que se ocupe de cuestións toponímicas nin sostemos que en Trento se recomendase a revisión de topónimos. A nosa hipótese, insistimos, é que os cambios denominativos ós que nos referimos foron promovidos desde os bispados respectivos e que se encadran nas ansias renovadoras e reformadoras xurdidas no concilio. A nova denominación de *Los Ángeles* (*Os Ánxeles*) encaixa perfectamente nunha das directrices do concilio: a veneración e o culto á Virxe María e ós santos.

En todo caso, a preocupación pola onomástica en xeral era algo que se pode albiscar nas ideas que asomaban época. Lembremos a este respecto, o moi citado texto con que o bispo de Ourense, don Francisco Manrique de Lara, se dirixía en carta pastoral ós sacerdotes da súa diocese congregados no sínodo celebrado en 1543-1544, é dicir, un ano antes de que comezase o concilio tridentino: *“E non consintades que el varón lleve mas de dos padrinos e una madrina [...] E ponedle los nombres de los sanctos e sanctas que están en el cielo, porque se les deis por abogados, e no Hector ni Roldan, ni otros que habeis acostumbrado a les poner”* (Pensado 1985: 78).

Aínda que non teñamos documento que nolo confirme, para o caso de *Malos* (> *Os Ánxeles* de Boente), en Melide, podemos supoñe-la intervención dun dos dous bispos de Lugo que asistiron ó concilio tridentino. O primeiro chamábase Francisco Delgado e permaneceu un breve tempo na diocese, xa que, aínda que fora nomeado para Lugo en 1561, non chegou á cidade deica o ano 1564 e en xuño de 1566 xa tomou posesión como bispo de Xaén. Así pois, parece máis probable que a man indutora da retoponimización fose a de Fernando Velosillo, que foi ó concilio de Trento como “doutor do rei católico Filipe II”, quen despois o presentou para o bispado de Lugo, para o que foi nomeado o 13 de xaneiro de 1567 e morreu no cargo en 1587. A páxina web da diocese de Lugo dinos que este bispo tivo preitos cos mosteiros de Samos e Monforte por querer aplica-las disposicións tridentinas nas parroquias que estaban sometidas a eses cenobios e que “dictó normas de buen gobierno e hizo diversas fundaciones encaminadas a favorecer a las clases humildes”. Foi tamén Velosillo o que deu os primeiros pasos para a fundación do seminario diocesano (outra das directrices do concilio) e celebrou un sínodo na primavera de 1576.

¹¹ Téñase en conta que os autores dos rexestos actualizan a toponimia de acordo co *Nomenclátor de Galicia*.

¹² *Cardama*, aldea e parroquia (Santa María) en Oroso.

Para os casos de Boimorto e de Brión (*Perros > Os Ánxeles*) e para o de Oroso (*Cas > Os Ánxeles*) podemos supoñer unha directriz do prelado Gaspar de Zúñiga y Avellaneda, quen participara nas deliberacións das sesións XV e XVI do concilio de Trento e tomou posesión como arcebispo de Santiago de Compostela o 11 de febreiro de 1559. Creou a confraría do Santísimo Sacramento en tódalas parroquias de diocese, fixo amplia-lo hospicio e convocou un Concilio Provincial Compostelano, celebrado en Salamanca entre setembro de 1565 e abril de 1569. Redactou as *Nuevas Constituciones de la S.A.M. Iglesia de Santiago*, un conxunto de normas e disposicións para aplica-las normas tridentinas de acordo co concilio provincial. Tamén reformou o *Breviarium Compostellanum*, que se imprimiu en Salamanca en 1568.

Unha revisión dos documentos do Arquivo da Catedral de Santiago (ACS) e do Arquivo Histórico da Universidade de Santiago (AHUS) confirma a nosa hipótese nos catro casos estudados.

A parroquia melidense de *Santa María de Malos* figura con este nome no AHUS no ano 1529 (3 doc.), 1558, 1573 e 1584. No ACS, en documentos dos anos 1531, 1541, 1558 e, estraña e tardiamente, tamén en 1609. No ACS, o primeiro documento referido a esta parroquia en que xa figura coa denominación actual de *los Ángeles/dos Ánxeles* (unha escritura de compromiso entre Fernando do Rial, vecino de Santa María de Os Ánxeles¹³, *jurisdicción del conde de Altamira, con María de Gándara, moza soltera, hija de Álvaro de Gándara, difunto y de Mencia de Gándara, vecina de Santa María de Os Ánxeles, en virtud de lo cual nombran sus respectivos hombres buenos, jueces árbitros, para solucionar las diferencias y demanda interpuesta por la dicha María de Gándara por la pérdida de su virginidad y embarazo*) é do 19 de xaneiro de 1573¹⁴, é dicir, apenas catro anos posterior á clausura do concilio compostelán celebrado en Salamanca (1565-1569) e dez anos despois da do de Trento.

Nótase que no mesmo ano 1573 en que —como se ve no documento de compromiso que acabo de citar— aparece retoponimizado o nome da parroquia, o termo interdito aínda se usaba como complemento onomástico; é dicir, a parroquia xa non é *Malos*, pero o topónimo sobrevive como apelido: “Inés de Malos [...] difunta, y Alonso Pérez, labrador, vecº de San Cosme de Bagonde, en tierra de Abeancos, jurisdicción del conde de Altamira [...]; herencia y sucesión de Inés de Malos, y Diego de Malos, padre de ésta, en el lugar de Furelos” (AHUS).

Vemos ademais que houbo no caso de *Malos* un período de vacilación: o novo nome tardou en impoñerse e, se ben xa aparece como *Os Ánxeles* en 1573, aínda figura co nome antigo en documentos de 1584 e noutro dun cuarto de século despois, en 1609. A que se debe esta duplicidade denominativa? Quizais se poida explicar polo feito de que se trataba dunha freguesía non directamente relacionada coa mitra episcopal luguesa. *Santa María de Malos* era un beneficio con cura sobre o que tiña dereito de presentación o mosteiro compostelán de San Martiño Pinario e pertencía á xurisdición de Boente, señorío do conde de Altamira. No atraso relativo da imposición do topónimo novo debeu influír tamén a coincidencia con *Santa María dos Ánxeles* de Boimorto, pois a proximidade xeográfica entre as dúas parroquias de idéntico nome tiña que resultar ás veces incómoda.

O *Santa María de Perros* de Boimorto figura con este nome en documentos do AHUS datados nos anos 1525, 1548, 1562 e 1565; o máis antigo en que aparece xa convertido en *Santa María de los Ángeles* atopámolo no ACS en documento do ano 1574, un ano despois do de Melide; hai, claro está, moitos outros posteriores¹⁵.

Moito máis abundante é a documentación do AHUS referida ó *Santa María de Perros* de Brión, que aparece con esa denominación entre 1519 e 1564¹⁶. O primeiro documento en que aparece xa como *Santa María de los Ángeles* é de xaneiro do AHUS do ano 1574¹⁷, o mesmo ano có de Boimorto.

¹³ Reproduzo o rexesto; no documento seguramente figura como *Santa María de los Ángeles*.

¹⁴ Hai outro documento do mesmo ano (22/6/1573) con intervención do alguacil maior do condado de Altamira, o que nos permite saber que este *Santa María dos Ánxeles* é o de Melide.

¹⁵ ACS: 1584, 1585, 1587, 1603 (2), 1611, 1617 (2), 1618 (3) e 1638.

¹⁶ Documentos dos anos 1519, 1521, 1522, 1525, 1533, 1535, 1536 (4), 1546, 1547, 1548 (2), 1551 (2), 1553, 1558 (2) e 1564.

¹⁷ Hai outro de 22 de xuño do mesmo ano.

Polo que respecta a *San Mamede dos Ánxeles* (antes *San Mamede de Canes/Cas*) o instrumento máis antigo en que figura coa nova denominación é do ACS do ano 1579, é dicir, seis anos posterior ó de Melide. Tanto neste arquivo coma no AHUS son numerosos os documentos que figura a denominación actual coa forma castellanizada de *San Mamed de los Angeles* ¹⁸.

A procedencia foránea do arcebispo compostelán —Zúñiga y Avellaneda era natural de Peñaranda de Duero— é outro argumento a favor da nosa hipótese, xa que na súa condición de falante de castelán tería moi interiorizado o sentido despectivo e as connotacións negativas que nesa lingua adquirira o substantivo *perros*, que constituía naquela época un grave insulto para as persoas; a mesma razón levaríao a promove-la substitucións de *Canes*. Tamén foráneos foron os bispos lucenses —Delgado era natural de Pun, “tierra de Santo Domingo de la Calzada” e Velosillo érao de Ayllón (Segovia)— un dos cales supoñemos promotor da substitución de *Malos*.

Por outra parte, ademais da xa citada aldea de *Perros* de Brión, hai en Galicia outras catro aldeas con esta denominación: unha na parroquia de Calvor (Santo Estevo) en Sarria (L.), outra en Muras (San Pedro) en Muras (L.), unha terceira na da Portela (San Cristovo), en Rodeiro (P.) e unha cuarta en San Romao da Retorta (San Romao), en Guntín (L.)¹⁹, todas elas pertencentes á diocese de Lugo. Este dato parece confirma-la hipótese da intervención eclesiástica, xa que, como vemos, *Perros* mantívose como nome de aldea en Brión pero cambiouse cando era nome de parroquia (en Boimorto e en Brión), tal e como ocorreu coas parroquias de *Malos* de Melide e de *Canes* de Oroso, na que, do mesmo xeito, se conserva *Cas* como nome de aldea. É dicir, *Perros* e *Canes* “desaparecen” e son substituídos cando son nomes de parroquias e, polo tanto, están en certo modo sometidas á xurisdición do arcebispo compostelán, pero permanecen como denominación de aldeas, que o arcebispo non podía cambiar. Do mesmo xeito, o bispo de Lugo cambia a denominación da parroquia de *Malos*, pero non intervéen —porque non pode— nos nomes das catro aldeas *Perros* pertencentes ó seu bispado.

O tabú non afectou, en cambio, á parroquia de *Perrelos* (Santa María), no concello de Sarreaus (O.), na que, seguramente bastou o sufixo para evita-la asociación con *perros*.

Os casos galegos que acabo de citar son do século XVI. Pero hai intervencións episcopais moito máis recentes: o lugar de *Vega de Caballeros*, na provincia de León, figura na documentación medieval *Vega de (los) Perros*, denominación que se conserva nos libros parroquiais (desde o século XVII ó XX), no catastro de Ensenada, no dicionario de Madoz e nalgún dicionario xeográfico. No primeiro terzo do século XX, un decreto do bispado de Oviedo cambioulle o nome polo actual. Neste caso, o bispo ovetense, tomou a medida “reparadora” a prol dos seus fregueses catro séculos despois dos rexedores das dioceses galegas.

Polo que se refire a *Cans* (Santo Estevo), parroquia do concello do Porriño (P.), hai algúns indicios que poden explica-la conservación do nome, malia tratarse tamén dunha parroquia. Por unha banda, é evidente que o tabú non pode actuar con este nome coa mesma forza con que o fixo en *Perros*. Ademais, houbo en *Cans* un mosteiro dedicado a San Miguel, despois incorporado ó de Melón; en documentos do século XIII, *Cans* figura cos nomes de *Canis* e *Canalibus* e como pertencente á parroquia de Atios (Ávila 1995, II: 476). No séc. XIV xa aparece como *Caes* e como *Canes*: “...ffrey Ffernando ffrade de Melon morador na grania de Canes e procurador de don ffrey Iohan abade do moesteyro de Sancta Maria de Melon e do Convento desse lugar...” (ano 1307); “frey ffernando de caes”; “ffrey ffernando de Canes” (ano 1325) (Portela 1975: 378, 396 e 401, respectivamente).

A capela que alí existe é moderna, pois foi erixida por un bispo tudense nos primeiros anos do século XIX (Ávila 1995, II: 476) e está dedicada a Santo Estevo; hoxe é este o patrón da parroquia, anexa á de Atios. O feito de que nalgúns documentos romances o mosteiro figure como *San Miguel de Canales* debeu actuar, na mente das cabezas letradas —entre elas a dos chantre

¹⁸ ACS: anos 1580, 1581 (2), 1583, 1584, 1585 (3), 1586, 1589 (3), 1591, 1592 (3), 1594 (3), 1600, 1601 (3), 1602, 1606, 1608 (5), 1609 (2.), 1610 (3), 1612, 1617, 1620 (3), 1630 (2), 1631 (3), 1639, 1651. No AHUS: anos 1580, 1649, 1694 e 1799.

¹⁹ A elas podemos engadirllas tres aldeas chamadas *Perrelos*: unha no concello de Taboada (Castelo, Santa María) e outra no de Baleira (A Esperela, San Pedro), ambas na provincia de Lugo; e unha terceira, que tamén é parroquia, *Perrelos* (Santa María), no concello de Sarreaus, Ourense.

da catedral de Tui, que recibía a metade dos décimos, mentres que a outra metade era para o mosteiro de Melón— en contra da asociación co nome do animal doméstico; por outra parte, o cambio de advocación do patrón do antigo mosteiro (San Miguel) ó da parroquia actual (Santo Estevo) xa nos indica que se trata dunha parroquia de creación serodia, de cando xa se relaxaran ou foran esmorecendo os desexos renovadores emanados do concilio de Trento.

6. CONCLUSIÓN

En resumo, podemos concluír que, segundo a nosa hipótese, as autoridades eclesiásticas substituíron por *Os Ánxeles* tres nomes que, por razóns eufemísticas, consideraron inadecuados para designar parroquias:

- a) O nome *Malos* foi substituído como nome de parroquia.
- b) O nome *Perros* foi substituído como nome de dúas parroquias pero conservouse referido a cinco aldeas.
- c) Os nome *Cas/Cans* foi substituído como nome dunha parroquia, pero conservouse como denominación de dúas aldeas. Mantense como nome doutra parroquia porque esta é de creación serodia e porque a documentación medieval e a romance (*Canalibus; Canales...*) testemuñaban a súa desconexión co nome do animal.

APÉNDICE

Nome antigo	Tipo de lugar	Nome actual	Concello e provincia	Diocese	1º documento co nome actual	Observación
<i>Santa María de Malos</i>	Parroquia e aldea	<i>Os Ánxeles</i>	Melide (C.)	Lugo	1573 (AHUS)	
<i>Santa María de Perros</i> (ata o s. XVI)	Parroquia	<i>Os Ánxeles</i>	Boimorto (C.)	Santiago	1574 (ACS)	
<i>Santa María de Perros</i>	Parroquia e aldea	<i>Os Ánxeles</i>	Brión (C.)	Santiago	1574 (AHUS)	Hai unha aldea chamada <i>Perros</i>
<i>San Mamede de Canes</i>	Parroquia	<i>Os Ánxeles</i>	Oroso (C.)	Santiago	1579 (ACS)	Hai unha aldea chamada <i>Cas</i> . En Madoz: <i>Canes</i>

Cadro 1. As parroquias *Os Ánxeles* galegas²⁰

²⁰ Neste cadro e nos seguintes, as filas destacadas en gris recollen os topónimos que foron mencionados no traballo.

Nome antigo	Tipo de lugar	Parroquia e titular	Concello e provincia	Diocese	Nome actual	Observación
<i>San Mamede dos Anxos</i>	Parroquia	San Mamede dos Anxos (San Mamede)	Lugo (L.)	Lugo	<i>San Mamede dos Anxos</i>	Hai un lugar chamado <i>San Mamede</i>
<i>Santa María de Malos</i> ²¹	Parroquia e aldea	Os Ánxeles (Santa Mª)	Melide (C.)	Lugo	<i>Os Ánxeles</i>	Pertencía á xurisdición de Boente, señorío da casa de Altamira
<i>Santa María de Perros</i> ²²	Parroquia	Os Ánxeles (Santa Mª)	Boimorto (C.)	Santiago	<i>Os Ánxeles</i>	En Madoz: hoy se la conoce también por la de los Ángeles de Dormea, a causa de hallarse inmediata al priorato de San Cristóbal de este nombre
<i>Santa María de Perros</i>	Parroquia e aldea	Os Ánxeles (Santa Mª)	Brión (C.)	Santiago	<i>Os Ánxeles</i>	Hai unha aldea chamada <i>Perros</i>
<i>San Mamede de Cas</i>	Parroquia	San Mamede	Oroso (C.)	Santiago	<i>Os Ánxeles</i>	Hai unha aldea chamada <i>Cas</i> . En Madoz: <i>Canes</i>
	Aldea	Brantuas (San Xián)	Ponteceso (C.)	Santiago	<i>Os Ánxeles</i>	En Madoz: concello de Bugalleira
	Aldea	O Carril (Santiago)	Vilagarcía de Arousa (P.)	Santiago	<i>Os Ánxeles</i>	

Cadro 2. Os topónimos *Os Anxos* e *Os Ánxeles* en Galicia

²¹ En Madoz: "Esta parr. fue conocida hasta el siglo 16 con el nombre de Santa María de Malos, despues se la dió el de Angeles de Boente, por corresponder a la jurisdicc. de este nombre; hoy se la llama también Angeles de Mellid, para distinguirla de la de Sta. María de Angeles SIT. jundo a Dormea."

²² En Madoz: "La iglesia parroquial está servida por un curato cuya presentación, previo concurso, la ejercía el extinguido monasterio de San Martín de Santiago. [...] Esta feligresía se denominó hasta el siglo XVI Sta. María de Perros; hoy se la conoce también por la de los Ángeles de Dormea, a causa de hallarse inmediata, como se ha dicho, al priorato de San Cristóbal de este nombre.". Este priorato érao dos monxes bieitos de Santiago.

Nome actual	Tipo de lugar	Parroquia	Concello e provincia	Observacións
<i>Perros</i>	Aldea	Os Ánxeles (Santa María)	Brión (C.)	Santa M[aria de] de Perros a.1334 Toxosoutos
<i>Perros</i> ²³	Aldea	Calvor (Santo Estevo)	Sarria (L.)	Madoz: Calbor <i>Domjnga Iohanis de Perros e Maria Fernandezde Perros</i> (Perros, Sarria) a.1284 DocSponer
<i>Perros</i>	Aldea	Muras (San Pedro)	Muras (L.)	Hai tamén <i>Chao de Perros</i> na mesma parroquia.
<i>Perros</i> ²⁴	Aldea	A Portela (San Cristovo)	Rodeiro (P.)	Madoz: "Ayunt. de Camba de Rodeiro" <i>Perros en friigesia de san Christovoo de Portela en terra de Canba</i> a.1273 CDOseira
<i>Perros</i>	Aldea	San Romao da Retorta (San Romao)	Guntín (L.)	Non está en Madoz
<i>Casal de Perros</i>	Aldea	Rus (Santa María)	Carballo (C.)	
<i>Perra</i>	Aldea	Mercurín (San Clemente)	Ordes (C.)	
<i>Perrá</i>	Aldea	Ulloa (San Vicente)	Palas de Rei (L.)	
<i>Perrelos</i>	Aldea	Castelo (Santa María)	Taboada (L.)	
<i>Perrelos</i>	Aldea	A Esperela (San Pedro)	Baleira (L.)	
<i>Perrelos</i>	Parroquia e aldea	Perrelos (Santa María)	Sarreaus (O.)	
<i>Perrol</i>	Aldea	Corcoesto (San Pedro)	Cabana de Bergantiños (C.)	
<i>Perrón</i>	Aldea	Rubiáns (Santa María)	Vilagarcía de Arousa (P.)	

Cadro 3. Aldeas galegas chamadas *Perros*, *Perrelos* e outros

²³ Na Idade Media chamouse *Barcia de Perros*, segundo documento de 1175: "...Calvor, ecclesiam sancte Marine de Sevir, ecclesiam de Barzena de Perros, ecclesiam de sancte Marie de Lier, ecclesiam sancti Michaelis...; en Lucas Álvarez, M., *El tumbo de San Julián de Samos, (siglos VIII-XII). Estudio introductorio. Edición diplomática. Apéndices e índices*, Santiago de Compostela, 1986.

²⁴ Documento do ano 1251, procedente de Oseira: "...terra de Canba in locis qui vocantur Tuyriz et in Perros sub parrochia sancti Christofori de Portela. vendimus..." en Romani Martínez, M., *Colección diplomática do mosteiro cisterciense de Santa María de Oseira (Ourense) 1025-1310*, Santiago de Compostela, 1989, 3 vols.

Nome actual	Tipo de lugar	Parroquia	Concello	Observacións
<i>Cas</i>	Aldea	Os Ánxeles (San Mamede)	Oroso (C.)	Madoz: Canes
<i>Cans</i>	Aldea	Nebra (Santa María)	Porto do Son (C.)	
<i>Cans</i>	Parroquia	Cans (Santo Estevo)	O Porriño (P.)	Madoz: Coto de Cans

Cadro 4. Aldeas galegas chamadas *Cas/Cans*

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Ares, Nicandro (2013): "Toponimia do concello de Friol", "Toponimia do concello de Baleira" e "Toponimia do concello de Rodeiro", en *Estudos de toponimia galega*. A Coruña: RAG.
- Ávila y La Cueva, Francisco (1995): *Historia civil y eclesiástica de la ciudad de Tuy y su obispado*, 4 vols. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- Bascuas, Edelmiro (2006): *Hidronimia y léxico de origen paleoeuropeo en Galicia*. Sada, A Coruña: Edicións do Castro.
- Carrera, Mª Fátima (1988): "Aspectos de toponomástica castellano-leonesa. Su importancia para la historia de la lengua", en M. Ariza, A. Salvador, A. Viudas (eds.), *Actas del I Congreso Internacional de Historia de la Lengua española*, vol. II. Madrid: Arco Libros, 1651-1660.
- Fernández González, José Ramón (1988): "Toponimia del Bierzo (León) y etimología popular", en M. Ariza, A. Salvador, A. Viudas (eds.), *Actas del I Congreso Internacional de Historia de la Lengua española*, vol. II. Madrid: Arco Libros, 1669-1683.
- González González, Julio (1951): *Repartimiento de Sevilla*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Escuela de Estudios Medievales (2 vol.).
- Holder (1962): *Alt-celtischer Sprachschatz*, 3 vol. Graz.
- Kremer, Dieter (1988): "Onomástica e historia de la lengua", en M. Ariza, A. Salvador, A. Viudas (eds.), *Actas del I Congreso Internacional de Historia de la Lengua española*, vol. II. Madrid: Arco Libros 1583-1612.
- Llorente Maldonado de Guevara, Antonio (2003): "La repoblación vascona en Ávila y Salamanca a la luz de la toponimia", en M^a del Rosario Llorente Pinto (ed.), *Toponimia salmantina*. Salamanca: Diputación de Salamanca.
- López Ferreiro, Antonio (1899-1904): *Historia de la Santa A. M. Iglesia de Santiago de Compostela*, II-VII. Santiago de Compostela: Impr. del Seminario Conciliar Central.
- Loscertales de García de Valdeavellano, Pilar (1976): *Tumbos del Monasterio de Sobrado de los Monjes, Volumen I. Tombo primero*. Madrid: Dirección General del Patrimonio Artístico y Cultural, Archivo Histórico Nacional.
- Madoz, Pascual (1845): *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*. Madrid: P. y Sagasti Madoz.
- Méndez Ferrín, Xosé Luís (2006): "Un feixe de apelidos (XII)", en "El Sábado", p. 4, *Faro de Vigo*, 2/9/2006. (A idea repítase no libro que recolle os artigos antes publicados no xornal vigués: *Consultorio dos nomes de dos apelidos galegos*. Vigo (2007): Edicións Xerais de Galicia, 354).
- Moralejo Lasso, Abelardo (1977): *Toponimia gallega y leonesa*. Santiago de Compostela: Pico Sacro.
- Navaza Blanco, Gonzalo (2006): *Fitotoponimia gallega*. A Coruña: Fundación Barrié de la Maza.
- Olivera Serrano, César (2004): "El pedido de 1455 en el reino de Galicia", *Cuadernos de Estudios Gallegos* 117, 363-374.
- Pensado Tomé, José Luis (1985): "Nombres poco recomendables", en *El gallego, Galicia y los gallegos a través de los tiempos (Ensayos)*. A Coruña: La Voz de Galicia, 77-79.
- Pensado Tomé, José Luis (1991a): "Topónimos marginados", en *Galicia en su lengua y sus gentes (Ensayos)*. A Coruña: La Voz de Galicia, 283-285.
- Pensado Tomé, José Luis (1991b): "Aldeas que no quisieron ser gallegas", en *Galicia en su lengua y sus gentes (Ensayos)*. A Coruña: La Voz de Galicia, 287-289.
- Piel, Joseph M. (1950): "Nomes de 'possesores' latino-cristãos na toponimia asturo-galego-portuguesa", *Biblos* XXIII, 1947. Separata: Coimbra.
- Portela Silva, Ermelindo (1976): *La región del obispado de Tuy en los siglos XII a XV. Una sociedad en la expansión y en la crisis*. Separata de *Compostellanum* 20. Santiago de Compostela: El Eco Franciscano.
- Sponer, Margot (1934): "Documentos antiguos de Galicia", *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura* 7, 113-192.
- Tejero Robledo, Eduardo (1995): "La retoponimización: cuestión interdisciplinar" en Hermógenes Perdiguero Villarreal e Antonio A. Álvarez (coord.), *Toponimia de Castilla y León: actas de la Reunión Científica sobre Toponimia de Castilla y León*. Burgos, novembro de 1992, 107-116.

